

NÅGRA KOMMENTARER OM RIKTIGT SPRÅK

Stava rätt!

M och *n* dubbeltecknas inte före annan konsonant annat än i vissa sammansatta ord: *tunn* men *tunt*, *gammal* men *gamla*, *stämna* men *stämband*, *stämning* och *stämgaffel*; *kamma* men *kamning*, *lamm* men *lamning*. Däremot *tunnband*, *rännsten*, *lammskinn* och liknande.

Alltid stavas alltid med två *l*. Aldrig stavas aldrig med två *l*.

Inget *d* i något av dessa ord: *åtminstone*, *på sistone*, *i förstone*, *följaktligen*.

Två *t* i detta ord: *iaktta(ga)*; ordet är ju sammansatt av *i*, *akt* och *taga*: *taga i akt*.

Fodra med endast ett *r* är att sätta in ett foder. *Fordra* med två *r* är att *kräva*.

Iögonenfallande; *-en-* får icke slarvas bort.

Karaktär skrivs med *ä* men *karakterisera* och *karakteristisk* med *e*.

Lärjunge skrivs med bara ett *l*.

Omständlig med *l*, *omständighet* i betydelsen beledsagande förhållande utan *l*. *Omständlighet* är det att vara *omständlig*, uppehålla sig vid detaljer.

Pacificera (kuva) skall ej sammanblandas med *passivisera*.

Parallell skrivs med fyra *l*.

Symptom och *syntom* är båda rätt.

Det är bara ett *g* i *ytterligare*.

Öppenhjärtig innehåller inget *l*.

Inget *j* i *göt*: *gjuta*, *göt*, *gjutit*. Däremot *lj* i *ljöt* (*ljöt en ögonblicklig död*).

Väsentligen, inte *vesäntligen*, ty detta ord är avlett från *väsen* och har ingenting med *äntligen* att göra.

Tre ord som ofta stavas fel: *egentligen*, *emellan*, *emot* (inte *igentligen*, *imellan*, *imot*)

Skilja utelämnar *j* i imperfekt (*skilde*), supinum (*skilt*) och perfekt particip (*skild*, *skilt*, *skilda*); behåller det bara i infinitiv (*skilja*), presens (*skiljer*) och imperativ (*skilj!*). Inget *j* heller i *skillnad*, *skilsmässa*, *urskillning*, *åtskils* och liknande avledningar.

Skilj på *byggd* och *bygd*. *Byggd* är perfekt particip av verbet *bygga*: *byggd*, *byggt*, *byggda*, *nybyggt* hus; *byggt* är supinum av samma verb: *jag har byggt det*. *Bygd* är ett substantiv med betydelsen bebott område på landet: *landsbygd*, *bygdemål*, *obygd*.

Skilj på *jämt* och *jämmt*. *Jämt* är en synonym till *alltid* och *ständigt*; *jämmt* är neutrumformen av *jämn*: *Ställ den jämt på ett jämnt underlag!*

Tappa inte bort *n* i några former av verbet *nämna*: *nämnd*, *nämnt*, *nämnda*. Likaså finns *n* i substantivet *nämnd* med dess sammansättningar: *nämndeman*, *barnavårdsnämnd* etc.

Glädja och *stödja* saknar *j* i presens (*gläder*, *stöder*), imperfekt (*gladde*, *störde*) och imperativ (*gläd!*, *stöd!*).

Det är bara ett *a* i *parentes*.

Det är två *n* i *millennium* och *decennium*.

Det är bara ett *i* i *universell*.

Det är två *m* och två *t* i *kommitté*; det är två *m* och två *s* i *kommission*, *kommisarie* och *kommisionär*.

Veckodagarnas och månadernas namn tar inte stor begynnelsebokstav annat än om de är första ordet i en ny mening: alltså *måndag* och *januari*, vanligen inte *Måndag* och *Januari* (däremot i engelskan *Monday* och *January*; likaså i tyskan, *Montag* och *Januar* eller *Jänner*; franskan har samma regel som svenskan: *lundi* och *janvier*).

Nationalitetssubstantiv och -adjektiv skrivs inte med stor begynnelsebokstav annat än om de är första ordet i en ny mening: alltså *Sverige* men *svensk*, *Danmark* men *dansk* och så vidare.

Vissa främmande ord och uttryck behåller det främmande språkets stavning
Chargé d'affaires (plural: *chargés d'affaires*), *crème fraîche*, *entrecôte* – behåller franskans stavning.

Politruk – alltså inget *c* i detta från ryskan stammande ord, ty det har ingenting med ”truck” att göra, utan är en förkortning av *polititjeskij rukovoditelj* – politisk handledare.

Til syvende og sidst – danskt uttryck med dansk stavning.

Skiljetecken

Komma. Inskjuten beskrivande relativsats bör omges med komma: *Huset, som ligger vid sjön, är numera till salu*. Däremot brukas vanligen inte komma vid begränsande (definierande) relativsats: *Det hus som ligger vid sjön är numera till salu*.

Tilltal måste skiljas från övriga satsen med komma, hur kort satsen än är: *God morgon, kamrater! Ät, barn! Ät barn!* utan komma före *barn* vore en uppmaning att äta barn.

Två eller fler imperativer i följd måste skiljas åt med komma: *Våga, vinn!* Denna konstruktion måste tydligt skiljas åt från en annan, vari en imperativ har ett akkusativobjekt i form av ett verb i grundform (infinitiv): *sluta skjuta!* ”Sluta skjut!”, som var namnet på polismyndighetens propagandakampanj, riktad mot kriminella gäng, är oriktig svenska, kan i själva verket förväxlas med motsatt innebörd: *sluta, skjut!* som ju likaväl kan betyda *sluta vapenvilan, skjut!*

Särskrivning

Se upp med särskrivningar: *en knäpp tyst mörk hårig sjuk sköterska* är inte detsamma som *en knäpptyst mörkhårig sjuksköterska*, *rök fritt* är en uppmaning och därför motsats till *rökfritt*, budskapet *stekt kyckling lever* ger även våra bevingade medväsen hoppet om uppståndelse.

Verbens tidsformer

Verbens tidsformer (tempus) förväxlas ofta. Mycket ofta står imperfekt oriktigt i stället för presens. I synnerhet möter detta bruk i bisats till en huvudsats, som har predikatet i imperfekt: *I somras vistades jag på Öland, som hade många intressanta fornminnen*. Eftersom Öland alljämt behåller sina fornminnen, bör man skriva ... *som har många intressanta fornminnen*.

Använd orden rätt!

Innan är konjunktion, som förbinder satser; *före* är preposition. Det heter alltså *före jul*, inte *innan jul*. Det heter *innan julen är här*, inte *före julen är här*.

Blanda inte samman *tveka* och *tvivla*. *Tveka* avser handling, *tvivla* avser tanke. *Han kastade sig utan tvekan i vattnet* betyder detsamma som *han kastade sig i vattnet utan att tveka*. *Han kastade sig utan tvivel i vattnet* uttrycker den talandes visshet om händelsen, betyder alltså detsamma som *utan tvivel är det så att han kastade sig i vattnet*.

Återtåg är inte en synonym för *återkomst* utan för *tillbakadragande*, *reträtt*.

En diskussion är *fruktbar* eller *ofruktbar*, ett försök är *fruktbart* eller *ofruktbart*, men den som kan få avkomma är *fruktsam*.

Ett misstag eller misslyckande är *retfullt* (synonym: *irriterande*), den som misstagit sig eller misslyckats kanske sedan är *retlig* (synonym: *irriterad*), den som inte kan avhålla sig från hån och pikar är *retsam*.

Misstänksam är den som gärna misstänker, *misstänkt* är föremålet för någons misstanke.

Utelämna är förbise, förbigå eller lämna obeaktad och motsats till *medtaga* eller *beakta*; *utlämna* är *utdela*, *framlägga* eller också *överlämna* (till annan myndighet), *blottställa*, *prisge*. *Denna mening utelämnades vid översättningen*. *Hon kände sig övergiven och utlämnad*.

Vika sig är alldeles konkret, *vika* är mer abstrakt: *Han greps av skräck och kände benen vika sig*. *Han kunde icke vika, blott falla kunde han* (Tegnér).

Den som vet och förstår visar *klokh*et, men den som bara inbillar sig göra det visar *kloksk*ap. I gammalt folkmål har *kloksk*ap även betydelsen av ovanlig kunskap till exempel om sjuk-

domars botande och dylikt ("kloka gummor" etc.).

En *nit* är en metalldel, varmed man nitar fast ett föremål i ett annat; likaså en lott som ej ger vinst. Ett *nit* är en brinnande iver, ett starkt och ihållande intresse.

Föraktfull är den som visar förakt, *föraktlig* är den som anses vara värd förakt.

Hoppfull är den som hoppas, *hoppingivande* är det om vilket man har anledning att hoppas.

Blanda inte samman *likaväl* och *likväl*! *Likaväl* betyder med samma rätt, lika gärna, i samma grad som: *hans energi likaväl som hans goda humör hjälpte honom fram i livet*. *Likväl* är synonym till *ändå*, *icke desto mindre*, *trots allt*: *till slut fick hon likväl rätt*.

Emedan betyder inte detsamma som *medan*, utan är en synonym till *eftersom*.

På grund av är värderingsmässigt neutralt eller snarare negativt; *tack vare* är alltid positivt: *på grund av sjukdom kunde han inte själv taga emot priset*; *tack vare sitt snara tillfrisknande kunde han själv taga emot priset*.

Ådraga sig är att drabbas av något dåligt av egen förskyllan; när personen själv är utan skuld, måste ett annat verb användas såsom *åsamka(s)* eller *drabba(s)*: *Han gick tunnklädd i den råkalla vintern och ådrog sig en förkylning*. *Med sitt ivriga spelande ådrog han sig betydande skulder*. Däremot inte: *Hon blev påkörd vid övergångsstället och ådrog sig allvarliga skador*; skriv i stället ... *åsamkades* eller *tillfogades allvarliga skador*.

Tänk på att ett enda felaktigt använt eller felstavat ord sänker textens kvalitet i många läsares ögon. Två felaktigt använda eller felstavade ord befäster många läsare i deras slutsats att det först noterade felet inte berodde på ett lätt ursäktat olycksfall i arbetet. Tre felaktigt använda eller felstavade ord, och katastrofen är fullbordad.

Kontamination (sammanblandning)

Det heter antingen *från ... till* eller *mellan ... och ...*. *Butiken är öppen mellan 10 till 18* och *Butiken är öppen mellan 10-18* är båda felaktiga.

Det heter inte *använda sig av* utan enbart *använda*, inte heller *begagna sig av* utan enbart *begagna*. Båda felaktiga uttrycken har sannolikt uppstått genom sammanblandning (kontamination) med det synonyma uttrycket *betjäna sig av*, vilket är korrekt.

Med *utgångspunkt från* är kontamination av de båda riktiga *utgående från* och *med utgångspunkt i*.

En annan kontamination av yngre datum är *störa sig på*, vilket är en sammanblandning av *låta störa sig av* och *reta sig på*.

Ett problem eller en problematisk person kan man *få bukt med* eller *komma till rätta med* däremot **inte** *komma till bukt med*.

Det heter antingen *i hög grad* eller *i stor utsträckning* respektive *i låg grad* eller *i liten utsträckning*. Kontaminationer av dessa uttryck, som man ej bör använda, är *i hög utsträckning* respektive *i låg utsträckning*.

Breda ut sig eller *utbreda sig* och *sprida sig* eller *spridas* betyder nästan detsamma, men de två första används mest i abstrakt och i bildlig mening: *den nya religionen utbredde sig snabbt*; de två sista i både konkret och abstrakt mening. *Sprida ut sig* används uteslutande i konkret mening: *drevkarlarna spred ut sig i skogen*. *Fattigdomen spred snabbt ut sig* är inkorrekt, är sammanblandning av de två likvärdiga *fattigdomen bredde snabbt ut sig* och *fattigdomen spred sig snabbt*.

Hacka ner på är en sammanblandning av *hacka på* och *slå ner på*.

Vanlig eller ofta förekommande kontamination: vanligt förekommande

Vanligt förekommande är inkorrekt, är kontamination av de båda korrekta alternativen *ofta förekommande* och *vanlig*. *Detta är ett vanligt förekommande fel* är felaktigt. Riktiga är däremot *Detta är ett ofta förekommande fel* och *Detta är ett vanligt fel*.

Förklaring: *Förekommande* betyder ingenting annat än *som förekommer* eller *vilken/ vilket/ vilka förekommer*. *Ett förekommande fel* är alltså detsamma som *ett fel som förekommer* eller

ett fel vilket förekommer.

Kontroll: *Detta är ett vanligt förekommande fel* betyder alltså ingenting annat än *Detta är ett fel som förekommer vanligt*, men så går det inte att säga, och alltså är *vanligt förekommande fel* felaktigt.

Detta är ett ofta förekommande fel betyder ingenting annat än *Detta är ett fel som förekommer ofta* eller *Detta är ett fel vilket förekommer ofta*, och båda går att säga. Alltså är *Detta är ett ofta förekommande fel* riktigt.

Överanvänd inte *därför att!* Använd minst lika ofta *eftersom!* Observera att det *inte* heter *eftersom att!*

Överanvänd inte *från* på bekostnad av *av* och *ur*. *Artiklar från våra journalister*; bättre: *artiklar av våra journalister*. *Utdrag från en bok*; bättre: *Utdrag ur en bok*.

Använd överallt där det går ren genitiv på *-s* i stället för omskrivning med preposition: *Hellre husets dörr* än *dörren på huset*.

Använd överallt där det går ren dativ i stället för omskrivning med preposition såsom *till*, *åt*, *mot* etc. *Hon gav en bok till pojken*; hellre: *hon gav pojken en bok*. *Jemen har förklarat krig mot Israel*; hellre: *Jemen har förklarat Israel krig*.

Substantivs böjning: *ordförande* heter likadant i obestämt flertal: *en ordförande*, *två ordförande*; *en resande*, *flera resande* osv. Däremot: *ett meddelande*, *flera meddelanden*. Regeln är: *en-ord* på *-ande*, *-ende* blir lika i obestämt flertal; *ett-ord* på *-ande*, *-ende* lägger till *-n* i obestämt flertal. Märk särskilt: *en boende*, *flera boende* men *ett (äldre)boende*, *flera (äldre)boenden*.

Observera att även sådana *en-ord*, som i grundform slutar på *-n*, skall ha en tydligt utsatt ändelse, *-en*, i bestämd form singular: *Dykarna nådde ända ner till botten*. *På julaftonen är hela familjen samlad*. Inte *botten*, *julafton*.

Våran och *vårat*, *eran* och *erat* är felaktiga former, som man skall rensa ut ur både sitt tal och sin skrift. De enda rätta formerna är: *vår*, *vårt*, *våra* och *er (eder)*, *ert (edert)*, *era (edra)*; formerna inom parentes har en ålderdomlig klang och bör begränsas till högtidligare sammanhang.

Vart brukas rätt bara om riktning, aldrig om befintlighet. *Vart går du?* är rätt, men *Vart bor du?* är fel; det enda rätta är *Var bor du?* Frågeordet *vars* i betydelsen *var* är dialektalt och skall ej användas i vanligt skriftspråk.

Egna är bestämd form singular eller plural (obestämd eller bestämd). I singular efter possessiva pronomen (*min*, *mitt*; *din*, *ditt* osv.) används alltid de obestämda formerna *egen* eller *eget*. Det heter alltså *min egen bil*, *mitt eget hus* och *mina egna barn*, däremot heter det inte *min egna bil* och inte heller *mitt egna hus*; däremot i bestämd form: *den egna bilen*, *det egna huset*.

Ifall kan användas i stället för *om*, bara om det betyder *i det fall*, alltså uttrycker ett villkor:

Båda dessa är rätt: *Om det regnar i morgon, ställer vi in utflykten*. *Ifall det regnar i morgon, ställer vi in utflykten*.

Däremot kan *ifall* inte användas i stället för *om* i indirekta frågor.

Fel är alltså: *Jag vet inte ifall han kommer*. Rätt är: *Jag vet inte om han kommer*. Denna indirekta fråga motsvarar den direkta frågan: *Jag vet inte: Kommer han?*

Kontroll: *I det fall det regnar i morgon, ställer vi in utflykten*. Detta är korrekt.

Kontroll: *Jag vet inte i det fall han kommer*. Detta är icke korrekt.

Se upp med oavsiktlig felsyftning: *Kalle fick en tårta av sin farmor, som han åt upp alldeles själv*. Ett grymt och otacksamt öde för en frikostig farmor! Meningen skrivs om antingen så: *Kalle fick av sin farmor en tårta, som han åt upp alldeles själv* eller så: *Av sin farmor fick Kalle en tårta, som han åt upp alldeles själv*.

Orätt placering av *inte* och *bara/endast*. *Denna termin fick jag bara underkänt i två ämnen* skall vara: *... fick jag underkänt i bara två ämnen*.

Utelämna inte nödvändigt *låta!* Det heter inte *påskina något* utan det riktiga är *låta påskina något*: *Han lät påskina att han var insatt i frågan*. *Har du klippt dig?* kan på riktig svenska vara

en fråga bara om huruvida personen har klippt sig egenhändigt. Annars måste det heta: *Har du låtit klippa dig? Ta blodprov* gör bara sjukvårdsanställda, inte patienten, utan *denne låter ta blodprov*, vilket är en förkortning av det fullständiga: *låter sjuksystemen ta blodprov*.

Subjektsregeln måste iakttagas: *Psalmen sjunges stående. Vid fem års ålder dog Viktor Rydbergs mor. På grund av sjukdom är en bil till salu. Fåren märks för att veta vem ägaren är. Man måste koka potatisen för att bli ätlig* osv. – dessa meningar ger intryck av tanklöshet och narrar läsaren till skratt. Skriv i stället: *Församlingen sjunger psalmen stående. När Viktor Rydberg var (blott) fem år gammal, dog hans mor. På grund av ägarens sjukdom är en bil till salu. Fåren märks för att man skall veta vem ägaren är. Man måste koka potatisen för att den skall bli ätlig*.

Som och *än* är inte prepositioner. De tar alltså *vanligen inte* objektsformerna av personliga pronomen (mig, dig, honom, henne, oss, er, dem). Det heter alltså inte *lika gammal som mig* eller *äldre än mig*, utan *lika gammal som jag* och *äldre än jag*. Detta förklaras med att dessa båda uttryck har ett underförstått *är* eller *var*: *Han är lika gammal som jag är, han är äldre än jag är*.

Ovan sades *vanligen inte*. Det betyder att det finns fall, när *som* och *än* tar objektsformerna av personliga pronomen; nämligen när vissa andra verb än *vara* används av talaren eller föresvävar denne. Detta kan belysas med några exempel: *De behandlade straffångar bättre än oss* betyder *De behandlade straffångar bättre än de behandlade oss*. Däremot: *De behandlade straffångar bättre än vi* betyder *De behandlade straffångar bättre än vi gjorde*.

Använd idiomatiska uttryck rätt! Det heter till exempel att någons *öde beseglas* (inte *förseglas*), någon *skrädde inte orden* (inte: *skrädde inte på orden*), man *stämmer* (inte *bestämmer*) *träff*, man *bereder* (inte *förbereder*) marken, något *ligger i öppen dag* (inte *dager*). Rätta besked om idiomatiska uttryck ger det värdefulla lexikonet *Svensk handordbok – konstruktioner och fraseologi* av Ture Johannisson och K.G. Ljunggren.

Verba deponentia kallas sådana verb som har passiv form men aktiv betydelse, såsom *andas, finnas, hoppas, minnas* med flera. Eftersom de i sin passiva form har en aktiv betydelse, kan man inte använda dem med passiv betydelse. Man kan till exempel inte säga *kroppen fanns aldrig* utan måste säga *kroppen hittades aldrig, kroppen påträffades aldrig* eller *kroppen återfanns aldrig*. På allhelgonadagen skall helgonen minnas – skriv *ihågkommas* eller ... *skall man minnas helgonen*.

Ovan och *nedan* kan inte användas såsom adjektiv. Man kan alltså inte skriva *Som ovan* citat visar utan det måste heta *Som ovan* anført citat visar eller *Som citatet ovan* visar.

Både ... och skall användas bara om två, aldrig om tre eller fler:

Dels ... dels skall inte ha *och* emellan sig

Att

I ovärdat språk brukas ofta ett onödigt *att* omedelbart efter vissa konjunktioner, såsom *ifall, fastän, tills* och *eftersom*: *Ifall att han kommer skall flaggan vara hissad. Båten gick, fastän att flera passagerare var kvar på ön. Han arbetade tills att han stupade. Vi är lediga i dag, eftersom att det är helgdagsafton*. I samtliga dessa fall skall *att* strykas.

Det heter *såttillvida som*, inte *såttillvida som att*.

Adjektivens komparationsformer

Vanliga adjektiv bör kompareras hellre med *-(a)re* och *-(a)st* än *mer* och *mest*, såvida adjektivet inte är långt (består av fler än tre stavelser). *Mer väsentligt* bör alltså vika för *väsentligare*. Däremot hellre *mer angeläget* än *angelägnare*

Komparera helst inte nekande adjektiv, till exempel sådana på *o-*; alltså inte *osäkrare* utan hellre *mindre säker*, inte *okunnigare* utan hellre *mindre kunnig, sämre insatt* eller *dylikt*.

Det uteslutna mellersta

Det finns i språkbruket en viss tendens, icke endast i svenskan utan även i många andra språk, att i ett sammansatt ord, avsett att uttrycka föreningen av tre klart urskiljbara begrepp, underlåta

att uttrycka ett av de tre begreppen och då vanligen det mellersta. Några exempel:

Kärnavtal i stället för *kärnenergiavtal*, om detta avses, eller *kärnvapenavtal*, om detta i stället avses. Detsamma på engelska: *nuclear deal* i stället för *nuclear energy deal* eller *nuclear arms deal*.

Covidkritiker i stället för *covidrepressionskritiker* eller hellre: *kritiker av myndighetsförtryck i samband med covidpandemin*.

Ordsammansättningar och -sammanställningar, som man gör alltför korta för att vinna utrymme, blir i stället ofta oklara och ej sällan ologiska.

Bestämning och huvudord

Bestämningar bör stå så nära sitt huvudord som möjligt. Betrakta följande tre satser, som ej betyder detsamma:

Även vi har skänkt föreningen pengar.

Vi har skänkt föreningen även pengar.

Vi har skänkt även föreningen pengar.

Som synes består enda skillnaden satserna emellan däri att ordet *även* bestämmer antingen *vi*, *pengar* eller *föreningen*. Motsvarande gäller bestämningen *bara* och dess synonym *endast*:

Bara vi har skänkt föreningen pengar.

Vi har skänkt föreningen bara pengar.

Vi har skänkt bara föreningen pengar.

Likaså gäller regeln negationer såsom *inte/icke/ej, aldrig* etc.:

Värdinnan bad honom inte att stanna till middagen.

Värdinnan bad honom att inte stanna till middagen.

Värdinnan bad honom aldrig att stanna till middagen.

Värdinnan bad honom att aldrig stanna till middagen.

Aspekt: imperfektiv eller perfektiv?

Svenska språket äger ett antal verbpar, där det ena verbet är imperfektivt (uttrycker varaktighet), det andra perfektivt (uttrycker något genast fullbordat): *sitta – sätta sig, ligga – lägga sig, stå – ställa sig, sova – somna* och ytterligare några. *Hon lade sig för natten, jag sätter mig för en stund, jag sitter en stund*; däremot **inte**: *hon lade sig under natten, jag sitter för en stund*.

Verbens dikotomi (tudelning) i dessa två aspekter är genomgripande och omfattar många fler verb än endast det fåtal som med sina färdiga former bildar omedelbart tydliga par, såsom de ovan anförda: *sitta* och *sätta sig* etc. I de flesta fall får man därför uttrycka skillnaden mellan de båda aspekterna på andra sätt än med två enkla varandra motsatta verb, med tillägg av andra ord, såsom prepositioner eller ytterligare något verb: *äta upp* (perfektivt) och *äta av* (imperfektivt): *Han åt upp brödet, han åt av brödet. Hon läste boken, hon läste i boken eller hon höll på att läsa boken. De målade huset, de målade på huset. Hon sydde klänningen färdig, hon sydde på klänningen.*

... *eftersom ni dock har avskilt er från dessa skenjag under en kort tid. Bättre: eftersom ni dock har avskilt er från dessa skenjag för en kort tid.* *Avskilja* är ett perfektivt verb, som uttrycker något fullbordat, kan därför inte brukas med prepositionen *under*, som anger varaktighet. Den imperfektiva motsvarigheten till *avskilja* kunde uttryckas med till exempel *vara avskild, leva avskild*.

Andra exempel: *sammanträda, vara samlad; fängslas, sitta fängslad; insjukna, ligga sjuk eller vara sjuk; avlida, vara avliden*.

Oriktigt: *Kommittén sammanträdde under fyra timmar*. Riktigt: *Kommittén sammanträdde för fyra timmar* eller *kommittén var samlad (under) fyra timmar*. Oriktigt: *Han fängslades under fyra år*. Riktigt: *Han fängslades för fyra år* eller *Han satt fyra år fängslad*.

Prepositionsattribut eller adverbial?

Prepositionsattribut och sådana adverbial som består av preposition och substantiv är vanligen lika till formen men alltid olika till funktionen, ty prepositionsattributet bestämmer ett nomen (substantiv eller pronomen), medan adverbialen bestämmer, som namnet anger, ett verb. *Många spekulanter inställde sig nu på teatern.* Skriv i stället, om så avses: *Många spekulanter på teatern* [personer hågade att köpa teatern] *inställde sig nu.* *Om flyttning icke är anmäld till nuvarande bostad ...* Skriv: *Om flyttning till nuvarande bostad icke är anmäld ...*

Satsadverbial

Säkerligen, med säkerhet, otvivelaktigt, utan tvivel, tyvärr med flera adverb och adverbiala uttryck har funktionen av att vara satsadverbial, det vill säga uttrycka den talandes egen inställning till det övriga i satsen eller meningen sagda. De är alltså inte sådana adverbial som närmare bestämmer predikatet. Jämför:

Utan tvivel kastade han sig i vattnet = Utan tvivel är det så att han kastade sig i vattnet. Satsadverbial, som uttrycker den talandes visshet om händelsen.

Utan tvekan kastade han sig i vattnet = Utan att tveka kastade han sig i vattnet. Adverbialen bestämmer predikatet *kastade sig*.

Figura etymologica

Figura etymologica kallas ett sådant uttryck, som består av ett verb och ett objekt, som är ett substantiv av samma ordstam som verbet, såsom *drömma en dröm, så en sådd, dö en död, slå ett slag, skjuta ett skott, le ett leende* med flera. Med en utvecklade språkkänsla avstår man från ett alltför ymnigt bruk av detta slags uttryck. Till exempel bör man ej skriva eller säga: *bygga en byggnad* utan hellre *uppföra en byggnad*, ej *skriva en skrift* utan hellre *avfatta en skrift* eller *författa en skrift*, ej *ge gåvor* utan hellre *överlämna gåvor*.

Anglicismer

Anglicismer är – till skillnad från engelska lånord, sådana som *cocktail, shorts, overall* med många fler – direkta översättningar till svenska av engelska uttryck. Dylika är vanligen onödiga och för en bättre utvecklade språkkänsla ej sällan störande, dels emedan fullgoda svenska uttryck med samma betydelse redan finns, dels emedan dessa anglicismer ofta är direkt osvenska, dels emedan de ibland ger ett redan existerande svenskt uttryck en annan innebörd.

Det är upp till dig att ... – bättre: *det är din sak att ...*

Att sätta tonen i betydelsen av *att vara ton(an)givande* är oriktigt språk, ty *sätta toner* gör bara tonsättaren, alltså skriva musik. Det rätta svenska uttrycket är *ange tonen*. På engelska däremot: *set the tone*.

När det kommer till att ... – bättre: *när det gäller att ...* *Komma till* bör ej användas i den anförda betydelsen, eftersom uttrycket *komma till* redan har andra innebörder i svenskan: *det kom till en förklaring, det kom till ett häftigt uppträd* – synonymer: *bli, uppstå*.

Tankereda

Man kan säga *vi bor bredvid varandra* men inte *vi bor ovanpå varandra*. Samma slags tankefel framträder i uttryck som *de gick efter varandra, många olyckor följde på varandra*.

Leonardo da Vinci var en snillrik man från 1500-talet – eftersom Leonardo med största sannolikhet inte förflyttat sig från 1500-talet, är prepositionen *från* här ologisk; skriv i stället till exempel: *Leonardo da Vinci var en snillrik man, som levde på 1500-talet*.

Katakres är termen för ologisk och störande felanvändning av bildliga uttryck. Några exempel: *Ett tag verkade det som om man skulle se filmen som något symboliskt, men den tråden rinner ut i sanden*. En tråd rinner inte, vare sig i sanden eller annorstädes. *Våld är nödvändigt för att bryta de sociala klyftorna i de fattiga länderna*. Man bryter inte klyftor, man överbryggas dem. *Lärarynnorna var mangrant samlade i kollegierummet*. Ibland blir det ologiska rent skrattretande: *Där har ingen mänsklig hand satt sin fot. Liggaren står på hyllan. Denne*

bankman visade sig vara en dålig god man. Om Hjalmar Branting hade levat, hade han vänt sig i sin grav. Här följer några praktexempel på hur tanklösheten firat orgier: Detta antagande är en såpbubbla, som man blott behöver känna på pulsen för att märka, på vilka klena fötter den står. På framtidens obanade stigar kan han skåda fotspåren av en ordnande hand. Kyrkans skepp går så lugnt fram över tidens oroliga hav, ty den vilar på en fast grund. Tidens tand, som torkat så många tårar, skall säkert låta gräs växa även över detta sår.

Förledsbestämning

Svenska språket gör ett flitigt och ymnigt bruk av sammansatta ord. Två, tre och ibland fler ord kan sättas samman till behändiga uttryck. Man måste dock se upp med bestämningar, såsom adjektiv och genitivattribut, till dylika sammansatta ord. Avser en sådan bestämning förledet eller efterledet i ett ord som är sammansatt av två? I exempelvis *korvgubbe* är *korv* förledet och *gubbe* efterledet. Avser bestämningen efterledet, är den i sin ordning. Avser den däremot förledet måste, man förfara på ettdera av två sätt: antingen göra bestämningen till ett nytt förled i det därigenom ännu mer sammansatta ordet eller lösa upp det sammansatta ordet i sina beståndsdelar.

Antag att man vill ge ordet *korvgubbe* en närmare bestämning, nämligen den att det är varma korvar han säljer. Men i uttrycket *varm korvgubbe* bestämmer adjektivet *varm* gubben, inte de korvar han säljer. Alltså måste man skriva *varmkorvgubbe*.

En författare av sånger kallar man behändigt *sångförfattare*. Men om det är andliga sånger han författar, kan man inte kalla honom *andlig sångförfattare*, eftersom adjektivet *andlig* då bestämmer författaren och inte hans sånger. Man måste bryta upp det sammansatta ordet i sina beståndsdelar och skriva: *författare av andliga sånger*.

Om en föreläsningsförening vill poängtera att dess föreläsningar är avsedda ej för fackmän utan för den av populärvetenskap intresserade allmänheten, kanske föreningen frestas att kalla sig *populär föreläsningsförening*. Men så går det inte att låta *populär* bestämma ordet *föreläsning(ar)*, utan språkets logik leder tanken till att knyta bestämningen *populär* till *förening*: alltså att den förening som anordnar föreläsningar är populär. Uttrycket måste göras om till *förening som anordnar populära föreläsningar*.

Med början år 1946 gjordes nära Döda havet en rad betydelsefulla fynd av forntida skriftullar. Dessa rullar kallas alltsedan dess på svenska *Dödahavsrurollarna*, ej *Döda havsrurollarna*, ty det rör sig ju inte om några havsrurollar och därför ej heller om några döda sådana.

Även prepositionsattribut (däribland genitivattribut med *av*) till ett sammansatt substantiv måste avse hela sammansättningen och ej dess förled. I stället för *bortvals rätt av ämne* bör man skriva *rätt till bortval av ämne*, *en lovdag från skolan* bör man skriva om till *en dags lov från skolan*, *resestipendium till Finland* bör bli *stipendium för resa till Finland*, *prishöjning på bensin* bör hellre bli *höjning av bensinpriset* och helst *bensinprisets höjning*.

Sammanställningsfog med eller utan -s-?

Skall det vara -s- eller ej i fogen mellan två eller flera ord som sätts samman till ett? Där språkkänslan ger otillräcklig ledning, får man rådfråga ordboken. Några enkla regler kan dock ges.

När det sammansatta ordet uttrycker något slags ägandeförhållande, skall i de flesta fall -s- sättas ut: *chefsställning*, *statsförvaltning*, *kaptensgrad* (även särskrivet: *kaptens grad*), *barnsben*. Många undantag finns likafullt.

När det sammansatta ordet inte uttrycker ett ägandeförhållande mellan två företeelser utan i stället dessas identitet, skall de båda leden inte förbindas med -s-. Märk skillnaden mellan *chefssekreterare* = chefens sekreterare och *chefsekreterare* = chefen bland sekreterarna, sekreterare tillika chef. Därför heter det rätteligen *chefåklagare*, ty det är inte chefens åklagare utan åklagare tillika chef; likaså *chefläkare*, *chefredaktör* och *chefingenjör* utan -s-. Även *ingenjörtrupper* och *ingenjörsoldater* utan -s-, ty det är ingen ingenjörstrupper utan soldater tillika ingenjörer.

Det heter *aryfurste* utan -s- ty det är en furste tillika (tron)arvinge; ordet är bildat efter tysk förebild, *Erbfürst*, och det tyska ordet *Erbe* betyder både arvinge och arv.

Förbytning

Ett egendomligt och utbrett språkfel består i att låta bestämning och huvudord byta funktion, så att det som logiskt är bestämningen förvandlas till huvudord och tvärtom: det som logiskt är huvudordet får på ologiskt vis bli bestämningen. Detta fel kallas därför *förbytning*. I latinet göres ett ymnigt bruk av detta slags konstruktion, och i detta språk är det vedertaget; exempelvis: *Caesar occisus urbem metu implevit* betyder, översatt ord för ord, *Caesar mördad (= Caesar såsom mördad) staden med fruktan fyllde*, men på riktig svenska alltså *Mordet på Caesar fyllde staden med fruktan*. Svenska är ju inte latin, utan måste följa sin egen språklogik, som i detta fall föreskriver att det inte var Caesar, vare sig levande eller mördad, utan mordet på honom, som fyllde staden med fruktan. Likväl förekommer ofta dylik för svenskan egentligen främmande förbytning, till exempel: *Fortkörningen medförde indraget körkort*. Strängt taget betyder detta att fortkörningen medförde körkort, som antingen redan var eller därigenom blev indraget, vilket ju ej är annat än en svårartad tankeoreda. På riktig svenska måste det heta antingen: *Fortkörningen medförde körkortets indragning* eller *Fortkörningen medförde indragning av körkortet*.

Förbytnings grammatiska struktur är vanligen ett substantiv med ett anknutet perfekt particip (ibland adjektiv) såsom bestämning. Om detta perfekt particip är härlett av ett verb, som uttrycker något slags icke-existens, såsom upphörande, avskaffande eller dylikt, blir resultatet vanligen att hela den mening, vari förbytningen ingår, får en betydelse rakt motsatt den avsedda. Exempelvis stod följande att läsa såsom rubrik över en artikel i en västsvensk lokaltidning: *Lärare positiva till slopade block*. (Med block menades här blockläsning, det vill säga att eleverna några veckor intensivläser ett visst ämne, så att detta för den tid intensivläsningen pågår får betydligt fler lärotimmar än de vanligen anslagna.) Logiskt kan *lärare (är) positiva till slopade block* inte betyda något annat än att lärare är positiva till blockläsning, som emellertid numera är slopad. Den som läste artikeln fick däremot klart för sig att det motsatta förhållandet avsågs: lärarna var positiva till att blockläsningen slopats. Det enda rätta uttrycks sättet är därför: *Lärare (är) positiva till blockens slopande* eller *Lärare (är) positiva till slopandet av blocken*.

Ytterligare ett exempel: *Hundratals personer frågade om orsaken till den avbrutna sändningen*. Naturligtvis frågade dessa hundratals inte om orsaken till sändningen, vare sig såsom avbruten eller pågående, utan om orsaken till dess avbrytande. Ännu ett exempel, denna gång med ett adjektiv i stället för ett perfekt particip: *I vissa frågor måste man betyga H:s ovederhäftiga framställning*. Här är det bättre att skriva *det ovederhäftiga i H:s framställning*. Ännu bättre blir det, om man löser upp satsflätan och gör om senare delen av meningen till en attsats: *Man måste betyga att H:s framställning i vissa frågor är ovederhäftig*.

Bisats såsom bestämning av substantiv

Relativsätser syftar på – bestämmer – vanligen ett särskilt ord i huvudsatsen: *Det hus som ligger vid sjön har sålts*. I denna mening bestämmer relativsatsen *som ligger vid sjön* substantivet *hus*. Även att-satser kan knytas till ett särskilt ord: *Han valdes endast under den förutsättning att han kvarstod åtminstone ett år*. Andra slags bisatser – tidsbisatser, följbisatser, orsaksbisatser, villkorsbisatser, medgivande bisatser med flera – skall användas såsom bestämning av hela huvudsatsen och företrädesvis av dess predikat, alltså helst inte ett substantiv i denna. Brott mot denna regel medför vanligen oklarhet hos läsare eller åhörare. Betrakta följande mening:

Men minnet av dessa upplevelser eller människans bruk av emotionalkroppens förmågor, medan hon befinner sig i fysiska kroppen, blir möjligt på ett bestämt och välkontrollerat sätt,

först när kundalinī i eterhöljet förts genom de motsvarande centren.

I den citerade meningen är bisatsen *medan hon befinner sig i fysiska kroppen* inskjuten mitt i huvudsatsen, vilken utan detta inskott skulle lyda: *Men minnet av dessa upplevelser eller människans bruk av emotionalkroppens förmågor blir möjligt på ett bestämt och välkontrollerat sätt.* Bisatsen är inskjuten till närmare bestämning av något – men av vad? Denna första del av den kluvna huvudsatsen är i sig ingen fullständig sats; den saknar predikat (finit verb) och består av endast två substantiv – *minnet* och *bruk* med sina bestämmningar, *av dessa upplevelser* respektive *av emotionalkroppens förmågor* (bindeorden, konjunktionerna, *men* och *eller* kan vi här bortse ifrån). En smula reflektion eller kanske gissande gör det antagligt att bisatsen *medan hon befinner sig i emotionalkroppen* hänför sig snarare till det andra av dessa båda substantiv, alltså till *bruk*, inte till *minnet*. Men inte skall läsaren behöva vid läsningen hejda sig för att fundera och gissa vad den som skrivit detta egentligen menat. Man besparar läsaren denna möda genom att skriva exempelvis:

Men minnet av dessa upplevelser eller det bruk av emotionalkroppens förmågor människan gör, medan hon befinner sig i fysiska kroppen, blir möjligt på ett bestämt och välkontrollerat sätt, först när kundalinī i eterhöljet förts genom de motsvarande centren.

Skillnaden mot den första formuleringen består nu i att den halva av meningen som föregår den inskjutna bisatsen har gjorts om, så att den innehåller en fullständig sats med predikatet *gör*. Bisatsens syftning – vad den bestämmer – är därmed fullt klar.

Ett par ytterligare exempel på detta oriktiga bruk.

Följdbisats: *Man fäster sig särskilt vid omläggningen av beslutsförfarandet, så att enkel majoritet ger fällande dom.* Vad skribenten här vill säga är att omläggningen av beslutsförfarandet har fått till följd att enkel majoritet räcker för fällande dom. Men vad meningen faktiskt säger är att detta att man särskilt fäster sig vid omläggningen medför att enkel majoritet leder till fällande dom.

Orsaksbisats: *Han berättar om hungerstrejken vid regementet, emedan fläsket till ärterna blivit indraget.* Vad som här avses är tydligen att indragningen av fläsket blev orsaken till hungerstrejken vid regementet. Men formellt säger meningen något annat, nämligen att indragningen av fläsket blev orsaken till hans berättande.

Båda anförda meningarna rättar man enklast genom att, såsom Erik Wellander föreslår (*Riktig svenska*, s. 235), angripa det onda i roten och avstå från substantiveringen – i de båda anförda meningarna *omläggningen* och *hungerstrejken*. Dessa båda substantiv ersätter man med finita verb, som då blir predikat i de omgjorda satserna; sålunda:

Man fäster sig särskilt vid att beslutsförfarandet omlagts, så att enkel majoritet ger fällande dom.

Han berättar att man hungerstrejkar vid regementet, emedan fläsket till ärterna blivit indraget.

L.A. 231126